

ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 368 КК УКРАЇНИ

Розглядаються питання проведення допиту під час розслідування злочинів, передбачених ст. 368 КК України. Визначено особливості тактики проведення допиту окремих категорій осіб.

Ключові слова: розслідування злочинів, проведення допиту, тактика допиту, хабар, хабароодержувач.

Рассматриваются вопросы проведения допроса при расследовании преступлений, предусмотренных ст. 368 УК Украины. Определены особенности тактики проведения допроса отдельных категорий лиц.

Ключевые слова: расследование преступлений, проведение допроса, тактика допроса, взятка, взяточполучатель.

The issues of questioning during crime investigation under the Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine are considered in the article. The author identifies peculiar features of the interrogation tactics for particular categories of persons.

Key words: crime investigation, interrogation, tactics of interrogation, bribe, bribetaker.

У теорії криміналістики залишаються не достатньо розробленими положення, які стосуються тактики проведення окремих слідчих дій при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 368 Кримінального кодексу (далі – КК) України, що є важливим для подальших наукових розробок та їх використання в слідчій практиці. Нині слідча практика недостатньо забезпечена теоретичними узагальненнями і науково обґрунтованими рекомендаціями, що значно ускладнює вирішення багатьох практичних проблем розслідування.

Однією з першочергових та інформативних слідчих дій при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 368 КК України, є допит. Допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у певному кримінальному провадженні. Допит є найбільш поширеним способом отримання доказів. Водночас допит – одна з найбільш складних слідчих дій, його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини. Мета допиту полягає в отриманні повних та таких, що об'єктивно відображають дійсність, показань¹. Тактика допиту при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 368 КК України, відображається в загальних його положеннях². Особливість цієї слідчої дії полягає насамперед у предметі допиту, колі осіб, які можуть бути підозрюваними (обвинуваченими), свідками, у способах їх виявлення, послідовності проведення допиту³.

Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день. Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими

обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті (ст. 224 КПК України)*.

У кримінальних провадженнях зазначеної категорії однією з перших слідчих дій зазвичай стає допит заявника. Відповідно до ст. 60 КПК України заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Заявник має право: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі та документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Заявником може бути: хабародавець; особа, щодо якої мало місце вимагання хабара; особа, непричетна до вчинення кримінального правопорушення, але якій стало відомо про нього; особа, якій заподіяно шкоду діями учасників хабарництва тощо. У заявника мають бути отримані максимально повні показання щодо всіх відомих йому обставин. Під час допиту потрібно, щоб заявник детально описав усі обставини, що спонукали його звернутися до правоохоронних органів.

Крім установочних відомостей про хабародавця під час допиту заявника, з'ясовуються такі обставини: 1) протягом якого часу він знайомий з хабарником, за яких обставин познайомився, хто був ініціатором знайомства; 2) чи є спільні знайомі, хто сприяв їх знайомству; 3) тривалість стосунків, взаємовідносини (дружні, офіційні тощо), участь у проведенні спільних заходів, наявність спільних бізнес-інтересів, цивільно-правових взаємовідносин, боргових зобов'язань; 4) чи змінювались взаємовідносини після одержання хабара; 5) що спонукало подати заяву про вимагання хабара; 6) у разі якщо брали участь посередники, чому вирішив скористатись їх послугами, чи намагався сам встановити контакт з хабароодержувачем, у який спосіб, чому не вдалося, відомості про посередників, взаємовідносини між учасниками подій, тривалість їх стосунків та спільність інтересів⁴.

Крім того, обов'язково слід з'ясувати таке: 1) звідки заявник отримав відомості (або як стало відомо) про одержання хабара; 2) предмет хабара; 3) за виконання яких дій (дії) було отримано хабар; 4) в якій установі, організації, закладі чи на якому підприємстві ця подія мала місце; 5) які посадові функції має особа, яка одержала хабар; 6) які відносини між цією службовою особою та хабародавцем (стороння особа, співробітник цієї установи та ін.); 7) яке відношення до названої установи й службової особи має заявник (службовець, стороння особа та ін.); 8) кому ще, крім заявника, відомо про одержання хабара; 9) як характеризуються особи хабароодержувача і хабародавця; 10) де, коли та як було передано хабар; 11) кому заявник розповідав про факти хабарництва; 12) заявник особисто бачив факт одержання хабара чи чув про це від інших осіб; 13) що спонукало заявника повідомити про факт хабара правоохоронним органам⁵.

У наведеному переліку питань не на всі з них можна отримати відповіді, тому що не всі обставини можуть бути відомі заявникові. Однак при з'ясуванні необхідних даних у заявника варто орієнтуватися на те, чи є можливість додаткової перевірки повідомленої інформації.

При розслідуванні будь-якого злочину виникає потреба допиту свідків. Свідок – людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь⁶; юридично незаінтересована у результаті справи особа⁷. Показання свідків є важливим процесуальним джерелом доказів при розслідуванні хабарництва. Однак, на відміну від інших категорій злочинів, хабарництво, має свою специфіку, яка полягає в тому, що одержання хабара здійснюється наодинці,

й обидві особи, які беруть участь у вчиненні кримінального правопорушення, однаково заінтересовані в його приховуванні.

Відповідно до ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яку викликано для давання показань. Права, обов'язки та відповідальність свідка передбачено статтями 66, 67 КПК України. Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань (ст. 224 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК України у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження має право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.

Під час розслідування хабарництва коло свідків може бути розширено за рахунок: 1) осіб, які зі слів хабародавця чи інших джерел обізнані про умови одержання хабара; 2) осіб, які були присутні при затриманні підозрюваного «на гарячому», спостерігали його ставлення до затримання, чули його первинні пояснення щодо походження виявленого у нього предмета хабара; 3) осіб, обізнаних про наявність у хабародавця предмета хабара, джерела його придбання чи засоби на його придбання; 4) осіб, які спостерігали чи обізнані в інший спосіб про одержання хабароодержувачем предметів хабара, його використання, додаткового фінансування тощо; 5) осіб, які можуть підтвердити факт контактів хабародавця та хабароодержувача особисто або через співучасників, їх стосунки та взаємовідносини; 6) осіб, які можуть охарактеризувати за місцем роботи та проживання особу хабароодержувача, його прибутки та витрати, надати відомості щодо його особистих якостей та способу життя⁸.

Тактика допиту свідків зумовлена низкою факторів, зокрема ставленням особи, яка допитується, до розслідуваних обставин (керівник або підлеглий хабарника, прямо або побічно пов'язаний з розслідуваними подіями тощо); наслідками, що можуть настати в результаті давання ним показань; обсягом наявної у цієї особи інформації; наявністю (відсутністю) родинних відносин з хабароодержувачем, який здійснив (або не здійснив) тиск на свідка з метою спонукати його до приховування доказів. Допити свідків, які працюють під керівництвом хабароодержувача і при цьому не є хабародавцями, доцільно проводити без зайвої емоційної напруги, у спокійній обстановці, демонструючи можливість слідчого захистити свідка від тиску з боку зацікавлених осіб. Виклик таких свідків варто планувати на неробочий час (щоб виключити розголошення самого факту виклику) або здійснювати за місцем проживання свідка⁹.

У ситуації, коли свідок не зацікавлений давати показання, не схильний повідомляти про відомі йому обставини, варто вивчити його особистість, ознайомитися з його функціональними (службовими) обов'язками (якщо це пов'язано з розслідуванням кримінального правопорушення), його родинними або іншими зв'язками. Допити у такому разі доцільно почати зі сторонніх питань і лише поступово переходити до питань щодо розслідуваного хабарництва. Бажано під час допиту застосовувати такі тактичні прийоми, як раптова постановка запитань або раптове пред'явлення доказів, форсований темп допиту та інші прийоми, які рекомендується використовувати при допиті в конфліктній ситуації.

Свідки допитуються щодо тих самих обставин, що і хабародавець. Крім того, у свідків належить з'ясувати такі питання: 1) звідки допитуваному відомо про факт хабарництва; 2) хто ще володіє інформацією про факт хабарництва певною службовою особою; 3) які особисті стосунки допитуваного з хабародавцем і хабароодержувачем.

Відповідно до ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Зміст письмового повідомлення про підозру визначено у ст. 277 КПК України.

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ст. 278 КПК України).

Права та обов'язки підозрюваного визначено у ст. 42 КПК України. Підозрюваному вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення. Відповідно до ч. 3 ст. 276 КПК України після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службовою особою на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Можна виділити дві найбільш типові ситуації допиту підозрюваного: 1) підозрюваний дає правдиві показання і визнає себе винним (допит у безконфліктній ситуації); 2) допитуваний заперечує факт одержання хабара, дає завідомо неправдиві показання чи відмовляється від давання показань (допит у конфліктній ситуації). Вибір тактичних прийомів при допиті підозрюваного залежить від того, яка ситуація склалася на допиті. У першій ситуації тактичні завдання особи, яка проводить допит, полягають у з'ясуванні та фіксуванні показань допитуваного, їх деталізації. При цьому вони мають бути підтверджені іншими доказами. Особа, що проводить допит, має стежити за тим, щоб не спровокувати своїми діями, поведінкою конфлікт із допитуваним¹⁰.

Тактика допиту підозрюваного у справах зазначеної категорії полягає у послідовному з'ясуванні обставин, пов'язаних із заявою про давання хабара або із затриманням особи. Метою допиту є з'ясування кола фактів, які свідчать про дії підозрюваного під час вчинення кримінального правопорушення, при цьому вони визначаються найбільш детально.

Схема й тактика допиту підозрюваного в одержанні хабара, якщо його затримано під час отримання останнього, і в тих випадках, коли він допитується у зв'язку із заявою певних осіб відрізняються, тому що визначаються різним комплексом обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення.

Як зазначалося, допит підозрюваних у більшості випадків має конфліктний характер, найчастіше допитуваний протидіє встановленню істини. При проведенні допиту підозрюваних, які заперечують свою причетність до вчинення злочинів, досить важливо створити в ході допиту в підозрюваного враження про те, що слідчому все відомо про злочинний характер діяльності винних, та поступово підвести підозрюваного до необхідності співпрацювати з правоохоронними органами. Для цього під час допиту доцільно використовувати лише окремі ретельно відібрані фрагменти протоколів допитів свідків та інших підозрюваних. Так у

підозрюваного складатиметься враження про те, що всі обставини його злочинної діяльності встановлено до дрібних подробиць¹¹.

Головним при допиті підозрюваного, затриманого під час одержання хабара, є з'ясування відомостей, які є підставою для затримання. У цих випадках найбільш доцільним є такий їх перелік: 1) коли, за яких обставин відбулося затримання (під час одержання хабара, після його одержання, у присутності хабародавця тощо); 2) предмет хабара (якими індивідуальними особливостями він характеризується – гроші, іноземна валюта, коштовності, антикваріат, документи на купівлю машини, будівлі, квартири тощо); 3) які пояснення підозрюваного супроводжували факт затримання; 4) чи не було спроби представити підозрюваному факт одержання хабара як несподіваної для нього дії, про яку він не має уявлення; 5) які заяви робив хабародавець під час затримання (заперечував факт передачі хабара, вказуючи на те, що він хотів показати ту чи іншу цінність для можливої купівлі); 6) які відносини між підозрюваним і хабародавцем; 7) чи мали місце відносини службової підпорядкованості, дружні тощо; 8) які розмови, пропозиції передували одержанню хабара; 9) на який час, день планувалася передача хабара; 10) хто міг знати про це, крім осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення¹².

Наведений перелік не є вичерпним. Відповідно до отриманих показань і ситуації допиту він може бути розширений або скорочений.

У конфліктній ситуації, яка може мати характер обурення з боку підозрюваного необгрунтованою підозрою, незнання мети приходу особи, яка передає хабар, незнання самої особи, яка ввійшла до кабінету або зустрілася в іншому місці установи, допит набуває іншої спрямованості. Головним у наступальній тактиці допиту є постановка деталізуючих та уточнюючих запитань, спрямованих на підтвердження або спростування позиції підозрюваного. Заперечення факту одержання хабара при затриманні на місці злочину вимагає ретельного й детального з'ясування обставин, які передували затриманню. Рекомендується поставити такі запитання: 1) чи була зумовлена зустріч домовленістю на певний час; 2) яким чином хабародавець потрапив до кабінету підозрюваного чи іншого приміщення; 3) який характер відносин між підозрюваним і хабародавцем; 4) чи наявні документи або розпорядження про надання хабародавцеві якихось послуг (розпорядження або наказ про зарахування на роботу, про приватизацію приміщення, зарахування у вищий навчальний заклад за відсутності достатнього числа балів та ін.); 5) коли й кому давалися розпорядження про надання хабародавцеві певних послуг, хто може підтвердити цей факт; 6) де знаходяться документи, які підтверджують факт надання послуг хабародавцеві¹³.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

Для отримання достовірних і об'єктивних показань під час допиту слід використовувати науково-обгрунтовані тактичні прийоми з урахуванням усіх обставин справи, особи допитуваного і виду злочину.

1. *Настільна книга слідчого: Наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.* – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 104. 2. *Коновалова В. Е., Сербюлов А. М.* Тактика допроса при расследовании преступлений. – К.: НИО и РИО КВШ МВД УССР, 1978. – 112 с.; *Порубов Н. И.* Научные основы допроса на предварительном следствии. – Мн.: Вышейш. шк., 1978. – 176 с. 3. *Васильев А. Н., Карнеева Л. М.* Тактика допроса при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 9–10. 4. *Методичні рекомендації щодо особливостей проведення першочергових слідчих дій під час розслідування кримінальних справ, пов'язаних з хабарництвом.* – Х.: Прокуратура Харківської області, 2011. – С. 52. 5. *Мышков Я. Е.* Допрос

заявителя при розслідуванні взяточництва // Проблеми законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. – Х., 2003. – Вип. 59. – С. 178–182. **6.** *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад., голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – С. 1107. **7.** *Великий* енциклопедичний юридичний словник / Ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: Юрид. думка, 2007. – С. 802. **8.** *Трепак В.М.* Розслідування хабарництва, що вчиняється суддями: Монографія. – К.: Атіка-Н, 2012. – С. 135–136. **9.** *Методичні* рекомендації щодо особливостей проведення першочергових слідчих дій під час розслідування кримінальних справ пов'язаних з хабарництвом. – Х.: Прокуратура Харківської області, 2011. – С. 53. **10.** *Баев О.Я.* Тактика следственных действий: Учеб. пособие. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – С. 117. **11.** *Журавлев С.Ю., Пигаев А. М.* Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: Науч.-практ. пособие. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 137. **12.** *Мишков Я.С.* Методика розслідування хабарництва: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 68–69. **13.** *Трепак В.М.* Цит. праця. – С. 157–159.